

| TIM PANDURO & MAYA SCHUSTER: *De asociale. KZ-lejrenes glemte danskere*. Gads Forlag, København 2014, 287 s., 249,95 kr.

De asociale. KZ-lejrenes glemte danskere fortæller en historie fra dansk besættelsestid, som kun få er bekendt med: Deportationerne af mindst 430 såkaldte asociale og vaneforbrydere til kz-lejren Neuengamme i 1944/45. Deportationerne blev foretaget efter interneringen af politiet i september 1944, hvor tyske myndigheder i Danmark foretog præventive anholdelser af tidligere dømte mænd og gennemførte razziaer, hvor også ikke-dømte blev anholdt og deporteret.

Den smertefulde historie om de „asociales“ skæbne i kz-lejrene blev negligeret i efterkrigsårene, fordi den ikke harmonerede med narrativet om besættelsestiden som en kamp mellem modstandsfolk og besættelsesmagt, og de „asociale“ fik kun undtagelsesvist tildelt erstatning. Det er synliggørelsen af den historie, der ligger forfatterne, journalist Tim Panduro og cand.mag. i tværkulturelle studier Maya Schuster, på sinde.

De „asociales“ historie har tidligere været behandlet i Jørgen Barfods store oversigtsværk, *Helvede har mange navne* (1969), der systematisk skildrede de tyske kz-lejre, hvor der sad danske fanger, herunder de barske udekommandoer Porta Westfalica og Bullenhusen Damm, hvor en stor andel af de „asociale“ var interneret. I 2002 tog Adrian Tresoglavic det første skridt til en kortlægning af bl.a. de komplicerede forhandlinger mellem danske og tyske myndigheder om hjemførsel af udvalgte „asociale“ i specialet *Nazistisk kriminalitetsbekæmpelse i Danmark. Forfølgelsen af „asociale“ og „vaneforbrydere“ efter 19. september 1944*, mens Henrik Skov Kristensen samme år foretog en undersøgelse af deportationerne med udgangspunkt i Frøslevlejren, hvor mange af de „asociale“ var interneret, inden de blev sendt med de skæbnesvangre transporter til Neuengamme (*En station på vej til helvede. Harrislev bane­gård og deportationer af danske fanger fra Frøslev til tyske koncentrations­lejre, 2002*). Skov Kristensen bidrog med den hidtil mest pålidelige op­gørelse over, hvor mange af de „asociale“ der mistede livet som følge af opholdet i kz-lejr: ca. 30 %, hvilket bekræftes af Panduro og Schuster, og som tydeliggør, at de „asociale“ havde en markant højere dødelighed sammenlignet med andre danske fange­grupper. Senest har undertegnede påpeget, at der med stor sandsynlighed var homoseksuelle mænd blandt de „asociale“ (*Forfølgelsen af homoseksuelle under deportationerne af såkaldte „asociale“ og „vaneforbrydere“ efter 19. september 1944, 2014*).

De asociale. KZ-lejrenes glemte danskere falder i fem dele, der behandler de deporteredes historie kronologisk fra anholdelserne i Danmark, fornedrelsen i Neuengamme, til kampen for erstatning og interviews

med pårørende. Panduro og Schuster har benyttet sig af imponerende mængder arkivmateriale, som suppleret med dansk litteratur på området og interviews med pårørende skaber en veldokumenteret og frem for alt levende fortælling. Bogen er således den første fremstilling om de „asociale“, der ikke blot behandler én kildegruppe, ét kronologisk afsnit eller ét aspekt af deportationerne, men som i et samlet værk forsøger at komme omkring hele forløbet, herunder også efterkrigstiden. Panduro og Schuster kortlægger eksempelvis beslutningsprocessen i Erstatningsrådet, om hvorvidt de „asociale“ skulle have erstatning eller ej - udfaldet blev, at det fik de kun undtagelsesvist - og hvordan spørgsmålet vedblev at være til forhandling helt op i 1970'erne og senest i 1993, hvor Erstatningsloven sidst blev ændret. Det er et interessant forløb, der ikke kun kaster lys over, hvilke offergrupper der blev udgrænset i efterkrigstidens erstatningspraksis, men som også har potentialet til at gøre os klogere på behandlingen af „asociale“ i velfærds-samfundet efter 1945, f.eks. i et komparativt perspektiv til psykiatrien. Bogens største fortjeneste er dog, at det er lykkedes forfatterne at få kontakt til pårørende til de deporterede, hvis fortællinger nu for første gang publiceres og vidner om, at såvel senfølger af kz-opholdet som stigmatiseringen af „asociale“ har haft - og fortsat har - konsekvenser ind i vores egen tid.

Enkelte steder springer en manglende kildeudnyttelse og forståelse for den historiske kontekst dog i øjnene som i behandlingen af spørgsmålet om, hvorvidt der var homoseksuelle mænd blandt de deporterede „asociale“. Forfatterne konkluderer på baggrund af en stikprøve, at der ikke var homoseksuelle iblandt, hvilket er ærgerligt, hvis man tager den store mængde kildemateriale, som forfatterne har haft til deres rådighed i betragtning. Panduro og Schuster beskriver deportationerne af en gruppe kastrerede mænd, der var dømt for „uterlighed mod drenge“ (s. 114-124). I den forbindelse skriver de, at „der er et stort spring mellem almindelig homoseksuel adfærd og overgreb mod børn“ (s. 122), på trods af en citeret mentalerklæring, der beskriver den kastrerede mands hang til „homoseksuelle praktiker“ (s. 115). Idéen om, at der findes et „stort spring“ mellem „almindelig homoseksuel adfærd“ og overgreb mod drenge er netop en meget nutidig forståelse af mandlig homoseksualitet, men skellet var ikke så skarpt i 1930'erne og 40'erne. Peter Edelberg har i sin ph.d.-afhandling *Storbyen trækker. Homoseksualitet, prostitution og pornografi i Danmark 1945-1976* (2012) dokumenteret, at udgrænsningen af pædofili fra mandlig homoseksualitet er et relativt nyligt fænomen, det skete først i løbet af 1960'erne. Den anakronistiske læsning af kildematerialet kan således have gjort forfatterne blind for de deporterede homoseksuelle. Ligeledes gør forfatterne kun sporadisk brug af forskningslitteratur, der

kunne have bidraget til at sætte de „asociales“ historie ind i en større dansk såvel som international kontekst. Det ændrer dog ikke ved, at bogen i sin helhed er velskrevet og tjener sit formål som en retfærdighedshandling for ofrene. Forhåbentlig kan den anspore til fremtidig historiefaglig forskning.

Guðrun Gadegaard Pedersen

| FRANK MEYER: *Tyskerleirene, Tyske flyktninger i Norge, Danmark og Sverige 1938-1945*, Unipub, Oslo, 2009, 172 s.

Den norsk-tyske historiker Frank Meyer, leder af Arbejderbevægelsens arkiv og bibliotek i Oslo, har i denne bog sammenlignet de lejre, der 1938-1945 oprettedes i de tre skandinaviske lande, Norge, Danmark og Sverige, for tysktalende flygtninge, hvad enten de var flygtet på grund af deres jødiske afstamning eller deres politiske tilhørsforhold, dvs. at de var socialdemokrater og kommunister.

Frank Meyer forsvarede i 2001 i Oslo doktorafhandlingen *Dansken, svensken og nordmannen, skandinaviske habitusforskjeller sett i lys av kulturmøtet med tyske flyktninger, en komparativ studie* om samme emne. Det må derfor antages, at den aktuelle bog er et opdateret værk med udgangspunkt i forfatterens tidligere disputats. Uden at jeg har læst denne disputats, formoder jeg dog ud fra disputatsens titel, at forfatteren mener, at de forskellige landes forskellige behandling af flygtningene er forårsaget af væsensforskellige grundholdninger i de tre skandinaviske lande, og samme synspunkt giver han også udtryk for i den aktuelle bog.

Forfatteren demonstrerer i bogen en markant mening om forholdene i Sverige gående ud på, at lejrene i dette land i modsætning til de to andre lande bevidst var oprettet for at opdrage og assimilere flygtningene ind i den svenske hverdag. Derimod kan de danske lejre (Odenselejren for Sudeterflygtninge og Horsørødlejren for politiske flygtninge) ses som et opbevaringssted, indtil flygtningene kunne sendes videre til tredje land eller udvises til Tyskland. I Norge, mener han derimod, at der ikke var nogen bestemt plan for flygtningene, men at flygtningene blot blev anbragt i indslusningslejre som sommerhuse eller andre feriesteder, inden de blev integrerede i det norske samfund. Der foregik altså ikke nogen egentlig internering af flygtningene i Norge. Interneringen af de norske jøder, som også kom til at omfatte cirka 100 emigrantjøder, bliver kun sporadisk omtalt og synes at falde helt uden for emnet for forfatteren, hvorfor han ikke medtager dem i den komparative analyse.